

**ОБРАЗНА ПРИРОДА ЗВУКОВОЇ ІКОНІЧНОСТІ У ПОЕЗІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ФРАНЦУЗЬКОГО СИМВОЛІЗМУ)**

У статті досліджується явище звукової іконічності, яка стає підґрунтям творення словесних поетичних образів на прикладі творів французького символізму.

Ключові слова: звукова іконічність, поетична інформація, поетична формула, словесні поетичні образи, французький символізм.

In the article is researched the phenomenon of sound iconicity which is the basis of verbal poetic images using examples of French symbolism poetry.

Key words: sound iconicity, poetic information, poetic formula, verbal poetic images, French symbolism poetry.

Лінгвістичні дослідження образної тканини поетичних текстів у світлі когнітивно-комунікативної та семіотичної парадигм відзначаються значною мірою спрямованістю на розгляд явища іконічності як вмотивованої взаємодії у мові між позначеним і позначувальним, як конструктивного підґрунтя процесу творчого мислення [2; 3; 11; 13; 14]. З цих позицій значний інтерес викликають поетичні тексти французького символізму, які є носіями креативних, тобто емергентних, поетичних смислів у формі складного інформаційного повідомлення. Необхідність розкриття конструктивної ролі явища іконічності як діяльнісного механізму кодування, маркування поетичної інформації у формі скомпресованого поетичного повідомлення, зокрема, у структурі формування словесних поетичних образів французького символізму, визначає актуальність нашої розвідки.

У статті звукова іконічність як об'єкт аналізу виступає в образній іпостасі, що базується на існуванні у поетичних текстах французького символізму квінтесенції поетичних формул звукообразжального, звукосимволічного гатунку, що й становлять предмет нашого розгляду. Дослідження має на меті визначення образотворчого характеру явища іконічності щодо поетичних текстів французького символізму, а саме, – їхньої звукової площини, що передбачає вирішення таких завдань: з'ясувати специфіку формування та функціонування явища звукової іконічності у поетичних текстах французького символізму; продемонструвати лінгвокогнітивні механізми задіяння звукообразжального, звукосимволічного компонентів у процесі поетичного образотворення.

Якщо з позицій теорії інформації будь-яке повідомлення (у нашому разі – поетичне) розглядається як система знаків, що має певне значення, тобто матеріальну форму / структуру деякого ідеального чи духовного змісту [1, с.92], а загальна теорія знакових систем, семіотика, за своїм єством досліджує форми існування та перетворення інформації, постає необхідність розгляду поетичного знака в його естетичній функціональній природі. Поетичний (ширше – естетичний) знак потрактовується на фоні та співвідносно знака мовного як посередника знака загальнобуттєвого гатунку. Традиційне для вітчизняної мовознавчої думки сосюрівське *signifiant* (позначувальне) – *signifié* (позначене) відбивається у потрактуванні характеру мовного знака як двобічного, білатерального: єдність значення та звука – у більш загальному плані поєднання думки з деяким матеріальним її вираженням; ця схема, у свою чергу, розгортається до чотирикомпонентної структури у вигляді: річ (ознака, подія, оцінка) – концепт (поняття чи уявлення про річ, подію, оцінку) – психічний образ матеріального боку знака –

матеріальний бік знака [7, с.11]. Не дивлячись на бінарність знака (позначувальне – позначене), у семіотиці його сутнісною графічною формулою став трикутник (Позначене (Référents choses signifiées) – Річ (Concepts) – Позначувальне (Signifiants) [12, с.25]. У когнітивній лінгвістиці, котра “спрямована на вивчення інформаційної системи, яка стоїть за мовними знаками” [4, с.148], особлива увага приділяється розглядові – у межах класичної моделі семіотичного трикутника – двобічної мотивованості знака як поєднання в ньому матеріальної форми й значення у двох іпостасях: (а) матеріальна форма + явлений фрагмент концепта = тіло знака; (б) тіло знака + неявлений цілісний концепт (значення). У результаті йдеться про “мотивований мовний знак” [4, с.149].

Естетичний знак, яким, безперечно, є поетичний знак, виступає як елемент вторинної моделюючої системи у його співвідношенні зі звичайним знаком первинної моделюючої системи має цілу низку специфічних якостей, серед яких відправною є не стандартна, а особлива художня із її підкресленою звуковою (фонічною) організацією [9, с.357]. При цьому креативна спрямованість естетичного знака відзеркалює в собі первинну (відправну) моделюючу систему у вигляді проєкції, завдяки чому структура естетичного знака має двоярусний характер, де узуальний (загальноприйнятий) смисл об’єкта (I) первинної моделюючої системи перевтілюється в художньо, естетично змодельований об’єкт (II) вторинної моделюючої системи; “зіткненням” первинної й вторинної моделюючих систем є художній предмет-образ як “підсумок” буттєвої мови й “вихідний пункт” поетичної мови (смысл₁ ≈ об’єкт₂) [8, с.84].

Іконічність як семіотичне поняття репрезентує природну подібність або аналогію між формою знака, тобто позначувальним, у вигляді літери, звука, слова чи певної словесної структури, а то й взагалі відсутності знака, а також об’єктом чи концептом, тобто позначуваним, що співвідноситься із знаком у світі чи у процесі сприйняття останнього [16]. У когнітивній лінгвістиці, яка розглядає питання можливості потрактування вмотивованості зв’язку між формою мовного знака та його значенням, іконічність сприймається, з одного боку, як ізоморфізм форми знака та думки [4, с.161], що відбиває загальноінформаційну структуру мовного “ картування ” думки; з іншого боку, репрезентує ізоморфізм мови й сенсорики, де форма знака імітує прояви емоцій і емоційних станів [3]. Під час художньо-естетичного моделювання світу “ зв’язок феномена мистецтва із подвоєнням реальності ”, із “ перетворенням світу предметів у світ знаків ” [5, с.152] стає особливо відчутним саме в поезії. Таким чином, поезія зливає плани вираження та змісту у складне утворення більш високого рівня організації – “ вторинної іконізації ” (Ю. М. Лотман), коли словесний текст набуває рис несловесного, тобто іконічного [5, с.152]. У результаті, поетичний текст, у природі якого закладене звучання, передбачає внутрішнє інтонування його читачем [10, с.174]. Поетичний текст займає центротвірну поєднувальну позицію та забезпечує транслявання іконічного коду, завдяки чому “ має місце щонайменше подвійна ментальна симуляція: читач підсвідомо імітує свою участь у художньому дійстві, водночас зазнаючи сугестивного впливу іконічних образів, які <...> провокують читацький емотивний резонанс ” [3, с.76]. Отже, на нашу думку, поетичний текст як іконічний знак поєднує, тобто компресує, у собі іконічність зображально-виражального та ментально-емоційного гатунків.

У нашому дослідженні поезії представників французького символізму застосовується типологія іконічності, базові характеристики якої було запропоновано О. Фішер і М. Ненні [15, с.ххii], та розглядається шкала останньої на фонічному рівні: іконічність → образна → звукова. При цьому, у поетичному повідомленні “ взаємозв’язок позначувального та позначеного є чітко структурованим і строкатість (поетичного ряду. – О. Т.) у плані вираження є досить сильною ” [18, с.53]. Матеріальним забезпеченням подібних ознак виступає звукова система мови зі своїм набором звукових засобів і правил формування фонетичної характеристики висловлювання. Звукова іконічність, яка репрезентує мотивований зв’язок між формою звукової організації вірша (звуки як

іконічні образи) та його змістом, представляє підґрунтя формування поетичних формул на фоносемантичній основі у творах французького символізму.

Розрізняють три основні принципи іконічності у поетичному тексті: принцип послідовності, відстані і кількості [2, с.62], які знаходять свій прояв у фоносемантичній площині творення звукової образності віршованих текстів французького символізму. У нашій роботі демонстрацію задіяння зазначених іконічних принципів здійснюємо на прикладі поезій П. Верлена, об'єднаних спільною назвою "Nevermore". Іконічний принцип **послідовності** як упорядкування мовних одиниць у відповідності до порядку дій чи подій [2, с.62] на фоносемантичному матеріалі поезії французького символізму репрезентує формулювання згортки знання про об'єкт та його категоріальні ознаки на основі фіксації аналогічного досвіду [6, с.63]: *Le ver est dans le fruit, le réveil dans le rêve, / Et le remords est dans l'amour: telle est la loi* [17]. Спостерігається внутрішня та зовнішня звукосемантичні аналогізації шляхом проявлення поетичних формул – основної поетичної формули на вібрант (приклади виділено шрифтом) та допоміжних асонованих (приклади підкреслено). Поетична формула на [r] відбиває проведення аналогій між інформаційними сутностями: природничого змістового плану як символістського світу реалій (l'objectif: *ver* ↔ *fruit*) – спіритуального змістового плану як символістського ірреального світу (l'irréel: *réveil* ↔ *rêve*) – внутрішнього змістового плану як символістського світу емоцій та почуттів (le subjectif: *remords* ↔ *amour*). При цьому двочленні конструкції інформаційних сутностей вступають між собою у контакт за допомогою допоміжних фонічних структур: I член (те, що є змістом) пов'язуються між собою поетичними формулами на "е"-утворювальні: *ver – réveil – remords*; II член (те, що є змістищем) вступають між собою у контакт за відкритістю / закритістю складів за схемою "відкритий + закритий + відкритий + закритий", створюючи ефект резонансу звукового ритму: *fruit (відкр.) – rêve (закр.) – a (відкр.) – mour (закр.)*.

Іконічний принцип **відстані** вимагає розташування сутностей концептуально приналежних одній області якомога ближче у мовленнєвому ланцюгу [6, с.62]. Відтак, фонічні структури виконують утворення рамкової конструкції в акцентуванні поетичних смислів: – *Ah! les premières fleurs, qu'elles sont parfumées! / Et qu'il bruit avec un murmure charmant / Le premier oui qui sort de lèvres bien-aimées!* [17]. Тут дистантне рівномірне розташування консонантних поетичних формул на сонорні (приклади виділено шрифтом) та фрикативні (приклади підкреслено) утворює ефект градації позитивних емоцій (у синтаксичному плані – окличні речення) змістового компонента, що дозволяє нам кваліфікувати наявність поетичної фігури клімаксу у звуковій організації твору.

Іконічний принцип **кількості** діє з точки зору більше форми – більше значення, менше форми – менше значення [6, с.69], аналогізується звуковою тканиною як конденсація поетичних формул на звукову доміную – наголошення конкретного поетичного смислу: *Allons, mon pauvre coeur, allons, mon vieux complice! <...> / Sonnez, grelots; sonnez, clochettes; sonnez, cloches! / <...> / – Le Bonheur a marché côte à côte avec moi* [17]. Асонанс, репрезентований поетичними формулами на "о"-утворювальний, виконує роль звукосемантичного наголошення. З одного боку, вживання зазначених поетичних формул у номінативних одиницях, семантика яких відбиває такі компоненти лексичного значення, що спроможні створити слуховий образ за музичною ознакою "forte" (другий рядок прикладу). З іншого боку, відтворення аналізованих поетичних формул як звукової доміную ключової лексеми *Le Bonheur*.

Отже, у світлі існування явища звукової образної іконічності можна розглядати наявність звукової поетичної інформації, яка базується на комунікативній функції мови з опорою на знакову природу останньої, що дозволяє кваліфікувати віднесення позначеного до сфери понять, а позначувального – до сфери вимови та звучань.

Перспективним видається подальше дослідження реалізації звукової іконічності у ході розкриття емергентних смислів символістського віршованого повідомлення, оскільки щодо поетичних текстів французьких символістів справедливим є твердження

про те, що звуковий склад не підпорядковується образотворчій системі, а диктує, творить її.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афасижев М. Н. Женская красота в свете (и в полутьме) теории информации / М. Н. Афасижев // Эстетика: информационный подход; Ред. Ю. С. Зубов, В. М. Петров. – М.: Смысл, 1997. – С. 92–105.
2. Белехова Л. І. Іконічність в американських поетичних текстах / Л. І. Белехова // Вісник КЛУ. – Серія Філологія. – 2004. – т. 7. – № 2. – С. 60–65.
3. Воробйова О. П. Ідея РЕЗОНАНСУ в лінгвістичних дослідженнях / Воробйова О. П. // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: зб. наук. статей. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72–86.
4. Жаботинская С. А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. – Вып. 478. – М.: Московский гос. лингвистический ун-т, 2003. – С. 145–164.
5. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб.: Искусство – СПб, 2001. – 704 с.
6. Молчанова Г. Г. Когнитивная стилистика и стилистическая типология / Г. Г. Молчанова // Вестник МГУ. Серия 19 “Лингвистика и межкультурная коммуникация”. – 2001. – № 3. – С. 60–72.
7. Никитин М. В. Предел семиотики / М. В. Никитин // Вопросы языкознания: науч.-теор. журн. – 1997. – № 1. – С. 3–14.
8. Новиков Л. А. Значение эстетического знака / Л. А. Новиков // Филологические науки: науч.-теор. журн. – 1999. – № 5. – С. 83–90. 9. Русский язык: Энциклопедия. – М.: Дрофа: Большая Рос. энцикл., 2003. – 703 с.
9. Семенець О. О. Синергетика поетичного слова / О. О. Семенець. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.
10. Brandt P.Aa. Grounding Iconicity / P.Aa. Brandt // Visio. – 1999-2000. – vol. 4. – № 3 – P. 4-11.
11. Dubois J., Edeline Fr., Klinkenberg J.-M. Rhétorique générale / J. Dubois, Fr. Edeline, J.-M. Klinkenberg et autre. – P.: Seuil, 1982. – 224 p. 13. Eco U. Réflexions à propos du débat sur l'iconisme (1968-1998) / Eco U. // Visio. – 1998. – vol. 3. – № 1. – P. 9-31.
12. Fontanille J. Syntaxe figurative, sémiotique du corps et iconicité / J. Fontanille // Séminaire Intersémiotique EHESS-CNRS-IUF: Synthèse 1998-99. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://unilim.fr/page_perco/jacques.fontanille/textes-pdf/Csensible_corps_1998_2000concl1.pdf.
13. Form Mining Meaning: Iconicity in Language and Literature / M. Nänny, O. Fischer. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1999. – 443 p.
14. Iconicity // Iconicity in Language and Literature: Preprints of the 4th Symposium / Université catholique de Louvain. Louvain. Belgium. – 27 – 29 March, 2003. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://iconicity.fltr.ucl.ac.be/iconicity>.
15. Poésie française: Une anthologie de la poésie française, mise en ligne par Webnet – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://poesie.webnet.fr/>
16. Rey-Debove J. Lexique. Sémiotique / J. Rey-Debove – P.: PUF, 1979.